Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 81'252.2:622(038)]:81'36/'37
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2026.80.24

Мізін К. І.,
доктор філологічних наук,
завідувач кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
https://orcid.org/0000-0002-5216-6032

Петров О. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології, перекладу та зарубіжної літератури
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
https://orcid.org/0000-0003-4641-3559

Петрова А. І.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
https://orcid.org/0000-0003-4323-3018

АНГЛІЙСЬКА *NOSTALGIA* ТА ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЇЇ ВИЯВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКІ ПАРАЛЕЛІ

Анотація. Стаття присвячена спробі розв'язання перекладацької проблеми, яка зумовлена вимогою сучасного культурооріентованого перекладознавства щодо необхідності «одомашнення» в цільовому тексті емоційного тла вихідного тексту. З цією метою встановлено ступінь еквівалентності англійського терміна *nostalgia* з такими «ностальгійними» словами української мови, як *ностальгія*, *сум*, *туга*, *смуток*, *печаль*, *журба* та *щем*. Об'єктивність результатів дослідження забезпечив верифікаційно надійний обсяг вибірки: остання містить 900 найбільш показових контекстних слововживань ключових слів, відібраних із відповідних конкордансів обсягом 107 412 конкордансних ліній у корпусі BNC британського варіанта англійської мови, в українськомовному корпусі ГРАК (версія ГРАК-19) та в англійсько-українському паралельному корпусі ParaRook. Зважаючи на те, що ця розвідка виконана в руслі культурооріентованого підходу, ступінь еквівалентності визначався не лише на рівні мови (терміни на позначення відтінків ностальгії), але й на рівні культури (відповідні емоційні концепти (ЕК)). Шляхом залучення процедур дефініційного (словники) й контекстного (дані корпусів) аналізів установлено, що: (1) ЕК укр. НОСТАЛЬГІЯ і брит. NOSTALGIA не є повними крос-культурними відповідниками: їхні смислові структури помітно відрізняються, а запозичений в українську культуру ЕК НОСТАЛЬГІЯ містить більше негативних смислів. Це означає, що в цілій низці ситуацій британський NOSTALGIA більш коректно передавати не українським НОСТАЛЬГІЯ, а його автентичними українськими смисловими корелятами, найближчими серед яких є ЕК СУМ, ТУГА, СМУТОК, ПЕЧАЛЬ, ЖУРБА та ЩЕМ; (2) ЕК СУМ, СМУТОК і ПЕЧАЛЬ, які містять у своєму змісті деякі елементи ностальгії, мають значно більший смисловий обсяг за ЕК NOSTALGIA, тому вони можуть бути крос-культурними відповідниками останнього виключно в певних ситуаціях; (3) найбільше смислових збігів ЕК NOSTALGIA виявляє з українськими ЕК ТУГА та ЩЕМ. Саме останні можуть створити елементи автентичності в цільовій – українській – культурі при відтворенні ностальгійної ситуації у вихідній – британській – культурі. Особливою мірою це стосується ЕК ЩЕМ, оскільки лише він містить смисли, у яких спогади про минуле є не просто сумними, але й дорогими та зігрітими любов'ю. Ці смисли найбільшою мірою уподібнюють його до ЕК NOSTALGIA на тлі ЕК ТУГА, СУМ, СМУТОК і ПЕЧАЛЬ.

Ключові слова: ностальгія, дефініція, термін, термінологія, українсько-англійські паралелі, перекладознавство.

Порушувана проблематика. Однією з актуальних проблем у наукових студіях, спрямованих на пошук міжмовної еквівалентності у галузі термінології емоцій, є встановлення того, наскільки міжмовні відповідники, запропоновані словниками, є еквівалентними за значеннями, та які існують підходи для вимірювання їхньої схожості/несхожості [1; 2; 3; 4]. Раніше при розв'язані цієї проблеми мовознавці відштовхувалися, як правило, від двох класичних точок зору на значення: (1) частина науковців визнавала, що значення охоплює денотацію і конотацію [див., напр.: 5], уважаючи відповідно, що міжмовні перекладні еквіваленти не лише вказують на ті ж або дуже схожі емоційні переживання, але й збігаються в оціночних судженнях, пов'язаних з осмисленням цих емоційних переживань; (2) інша частина дослідників визначала значення як триєдине поєднання референтного, афективного та соціального [див., напр.: 6], тому вони схилялися до думки, що взаємно перекладні слова, які позначають емоції, використовуються в тих же соціальних контекстах.

Прикметно, що ці точки зору можуть бути валідними виключно для царини термінологічного перекладознавства, стрижнем якого є ідея однозначності термінів. Згідно з цією ідеєю терміни, які мають словникові відповідники, виявляють, як правило, максимальну міжмовну еквівалентність саме через свою однозначність. Утім, така однозначність насправді є досить умовною навіть для термінологічного перекладознавства, не говорячи вже про інші галузі перекладу, де багатозначність слів створює найбільше проблем. До того ж тут слід ураховувати також те, що жодне слово не має точно такого ж значення у двох різних висловленнях [7], тому навіть у межах однієї мови не існує повних синонімів. Це узгоджується з фундаментальним припущенням у більшості семантичних аналізів щодо відсутності точних відповідників між словами в різних мовах [8].

Зважаючи на це, еквівалентність будь-яких двох слів на позначення емоцій у двох різних мовах завжди є лише питанням встановлення ступеня такої еквівалентності. Переклад термінів емоцій ускладнюють також відмінності, які існують між мовами щодо кількості емоцій, омовлених у них. Така міжмовна асиметрія є досить суттєвою, наприклад, у голландській мові каталогізовано 1501 термін, у тайванській мандаринській – 750, у чеській – 404, в індонезійській – 421, у турецькій – 330, у тагальській (філіппінській) – 256, у малайській – 230 [див. детальніше: 3]. Ще менші словникові запаси назв емоцій зафіксовані у мовах Тихоокеанського регіону, Малайзії та Африки.

Тут потрібно відмітити, що в українській мові, на жаль, досі не існує повного списку термінів на позначення емоцій. Є підстави вважати, що їх набагато більше, ніж 104, як, наприклад, подано у словнику емоцій [9]. Якщо звернути увагу на те, що в англійській мові дослідники визначають 738 іменникових термінів емоцій [10], то в українсько-англійських паралелях простежується значна асиметрія, яка, власне, і створює труднощі щодо перекладу цих термінів. При відтворенні останніх необхідно також ураховувати той факт, що частина українських термінів є запозиченою з інших мов. Утім, якщо у вихідній мові існує термін, який має транслітерований або транскрибований відповідник у цільовій мові, це зовсім не означає, що ці міжмовні відповідники виявляють максимально повний змістовий збіг [11; 12]. Яскравим прикладом тут слугує термін *nostalgia* в англійській мові та його український відповідник *ностальгія*. Проблема тут виникає вже через те, що навіть у найавторитетнішому словнику української мови цей термін має дуже неповне визначення, що може збити з пантелику перекладачів, пор.: *ностальгія* – «болісна туга за батьківщиною» [13, т. 5, с. 447]. Авторитетний англійсько-український кембриджський словник містить також обмежену інформацію, подаючи для *nostalgia* український відповідник *ностальгія* та визначаючи цю емоцію як «туга за минулими часами» [14].

У зв'язку з цим слід зазначити, що українські перекладачі не прикладають особливих зусиль на пошуки українського відповідника до англійського *nostalgia*, уважаючи, очевидно, прямим відповідником запозичений термін *ностальгія*. Цю думку підтверджують приклади в незначному за обсягом (усього 5 позицій) конкордансі у паралельному англійсько-українському корпусі ParaRook [15], напр.:

(1) *It was a wild, impossible notion, to be abandoned as soon as thought of; but the room had awakened in him a sort of* ***nostalgia****, a sort of ancestral memory // Це була дика, абсурдна ідея, яку він, ще навіть як слід не усвідомивши, відразу ж відкинув, але кімната пробудила в ньому щось подібне до* ***ностальгії****, щось схоже на пам'ять предків*;

(2) *Though I had left the island eight years before, my memories of prison were still fresh and untinged by* ***nostalgia*** *// Хоча я покинув острів вісім років тому, мої спогади про в'язницю були ще свіжі й без ноток* ***ностальгії***.

Навіть англійське слово *homesickness* перекладачі передають як *ностальгія за батьківщиною*, ігноруючи автентичне словосполучення *туга* (або *щем*) *за батьківщиною*, напр.:

(3) *And it came to Tristran then, in a wave of something that resembled* ***homesickness*** *// Раптом на Трістрана накотилася хвиля якогось сильного почуття – чогось схожого на* ***ностальгію за батьківщиною***.

Однак такий підхід є некоректним для тих випадків, коли виникає необхідність при відтворенні ностальгійної атмосфери вихідного тексту надати цій атмосфері специфічних українських емоційних «ноток» у цільовому тексті. У зв'язку з цим виникає питання, чи завжди *nostalgia* має перекладатися як *ностальгія*, оскільки в українській мові є низка власних «ностальгійних» термінів? Пошук відповіді на це питання спонукав авторів пропонованої статті до встановлення ступеня еквівалентності терміна *nostalgia* з низкою «ностальгійних» лексем в українській мові.

Мета та методика дослідження, мовні корпуси. Методологічно важливою для пропонованого дослідження є ідея, що шляхом розв'язання проблем відтворення назв емоцій можна отримати перспективні для міжкультурної комунікації результати, оскільки на рівні культури такі назви об'єктивують складні когнітивні конструкти – емоційні концепти (ЕК). Якщо відштовхуватися від того, що слова на позначення певної емоції вихідної мови не завжди відповідають словам, які називають цю ж емоцію, в цільовій мові, то можна припустити, що труднощі, зокрема втрати, при відтворенні ЕК виникають передусім через те, що перекладацькі еквіваленти не завжди є крос-культурними еквівалентами, тобто міжмовні еквіваленти не охоплюють усіх смислових відтінків ЕК, які вони позначають [16]. Тому ті слова, які визначаються як перекладацькі еквіваленти, не гарантують еквівалентності як такої, а лише вказують на наявність у цільовій мові мовних позначень, що є семантично близькими до відповідних назв емоцій вихідної мови.

У випадку, коли є сумніви щодо еквівалентності у цільовій мові того слова, яке зафіксоване двомовними словниками як лексичний відповідник імені певного ЕК вихідної лінгвокультури, перекладач може уточнити еквівалентність лексем за допомогою зіставно-перекладацького вивчення останніх. Утім, це вимагає значних часових та інтелектуальних ресурсів, чого не можуть собі дозволити перекладачі-практики. Виходом з цієї ситуації може бути аналіз даних мовних корпусів, до більшості з яких перекладачі мають нині вільний доступ, оскільки методологія корпусної лінгвістики є досить об'єктивною у плані вивчення ЕК.

Швидкий поступ корпуснобазованого підходу можна пояснити постійним удосконаленням у корпусах цифрового й методологічного опрацювання мовного матеріалу [17; 18], що сприяє зростанню об'єктивності показників частотності окурентних форм та створює підстави для припущення, що інтерпретація даних репрезентативних корпусів може замінити деякою мірою дефініційний, контекстний і асоціативний аналізи мовних одиниць. Передусім це стосується тих випадків, коли

встановлюються відмінності близьких лексем, оскільки для цього потрібно, по-перше, виявити всі змістові характеристики цих лексем (дефініційний і контекстний аналізи), а по-друге, визначити найближчі асоціації, що виникають у носіїв культури у зв'язку з тими концептами, які позначають ці лексеми (асоціативні словники, вільний асоціативний експеримент тощо).

Корпусні дані дали змогу серед визначених на основі тлумачних словників української мови [19] восьми лексем, які мають в українській мові чітко виражену «ностальгійну» семантику, установити найчастотніші, тобто найбільш уживані в українській спільноті: *сум* – 43049; *туга* – 20134; *смуток* – 18005; *печаль* – 8595; *журба* – 8062; *ностальгія* – 6791; *щем* – 1539; *зажура* – 762. Найменш уживаним серед цих слів є *зажура*, що пояснюється, імовірно, стилістичною обмеженістю його функціонування в поетичних текстах. Низька частотність і стилістична обмеженість стали критеріями його «відсіювання», оскільки переклад *nostalgia* як *зажура* є у принципі можливим, але виключно в окремих контекстах. До того ж дефініційний аналіз виявив [19], що в перекладах замість *зажури* доречніше вживати лексему *журба*, яка є близькою до першої за змістом, позначаючи стан смутку, печалі та пригніченості. На відміну від *зажури*, *журба* є нейтральнішим словом, хоча й має поетичний відтінок (вона може бути як глибокою, так і помірною). При цьому *зажура* є більшою мірою зануренням у журбу, тобто станом замисленого й тихого смутку. Це слово є більш поетичним, народнопісенним і архаїчним, часто передаючи не стільки сам смуток, скільки настрій задумливості, коли людина ніби заглиблюється у свої переживання. На шкалі *смуток → журба → зажура* остання є більш внутрішньою, споглядальною та ліричною; вона менше схожа на гострий біль і більше – на тихий, задумливий сум, а дієслово *зажуритися* вказує на процес входження в такий стан, коли людина не просто сумує, а ніби занурюється в роздуми й печаль.

Викладене вище визначило мету пропонованої статті, яка полягає у встановленні ступеня еквівалентності англійського терміна *nostalgia* з такими «ностальгійними» словами української мови, як *ностальгія*, *сум*, *туга*, *смуток*, *печаль*, *журба* та *щем*.

З огляду на зазначену мету цієї праці методика дослідження спирається передусім на процедури (1) дефініційного та (2) контекстного (зміст конкордансів англійськомовного й українськомовного корпусів) аналізів.

Для реалізації мети пропонованої розвідки залучено дані репрезентативних і водночас досить співвідносних корпусів англійської та української мов:

1) Британський національний корпус [20]. Обсяг цього корпусу складає 100 мільйонів слів. Він містить зразки письмової і розмовної британської англійської мови з широкого кола джерел, охоплюючи британську англійську кінця XX століття. Цей корпус представлений широкою різноманітністю жанрів;

2) ГРАК-19 (Генеральний регіонально анотований корпус української мови) [21]. Корпус містить тексти обсягом 2 млрд токенів, які доступні через складний інтерфейс. За допомогою цього інтерфейсу користувачі можуть шукати слова, граматичні форми та їх поєднання. Використовуючи підкорпуси, можна звузити пошук до певних періодів, регістрів, типів тексту, регіонів тощо. Користувачі мають змогу сортувати результати пошукового запиту, створювати репрезентативні вибірки й отримувати різну статистичну інформацію;

3) ParaRook, версія EN→UK [15]. Цей репрезентативний англо-український паралельний корпус обсягом 2 453 810 слів створений на основі ГРАКу, являючи собою важливий мовний ресурс, який надає паралельні тексти для мовознавчих і перекладацьких досліджень. Він зібраний і перевірений вручну, має детальну мета-анотацію і морфосинтаксичну анотацію, а також уможливлює пошук в Інтернеті.

Вибірка дослідження становить 900 найбільш показових контекстних слововживань ключових слів, відібраних із відповідних конкордансів обсягом 107 412 конкордансних ліній.

Виклад основного матеріалу. Частота вживаності назв емоцій (див. вище) безпосередньо корелює з релевантністю відповідних ЕК для представників зіставлюваних культур. Так, очевидним є те, що «чужий» ЕК НОСТАЛЬГІЯ є досить непоширеним в українськомовній спільноті. На перший погляд здається, що нерелевантність цього ЕК пов'язана саме з тим, що він є «чужим» для української культури. Проте це можна пояснити також тенденцією, яка простежується у британській культурі, де з часом трансформувалися не лише емоційні характеристики ностальгії, але й сама ця емоція стала менш актуальною, ніж декілька століть тому, що чітко засвідчує частотність леми *nostalgia* у BNC, яка становить всього 475 слововживань.

Як форма сильної туги за батьківщиною, ностальгія виникла у період розширення імперій і значних географічних переміщень у XVII ст. Така туга була настільки інтенсивною, що асоціювалася навіть із хворобами, а то й смертю. Протягом наступних століть фізичні вияви ностальгії стали менш інтенсивними, тому вона почала більшою мірою асоціюватися з романтизованим минулим, ніж із тугою за певною локацією [22]. Утім, «первинні» смисли туги за рідною локацією (домівкою, селом (містом), країною, природним ландшафтом тощо) актуальні ще й досі і для брит. ЕК NOSTALGIA, і для укр. НОСТАЛЬГІЯ (тут і далі приклади за 20; 21; переклад наш – *К.М., О.П., А.П.*):

(4) *Одні місця викликають у нас радість і захоплення, інші провокують страх і тривогу, треті – сум і ностальгію*;

(5) *Most agreed that they had moments of nostalgia and longing to be back on the island* [Більшість погодилися, що у них були моменти ностальгії та туги за поверненням на острів];

(6) *With the demise of the traditional industrial landscapes nostalgia for them has grown* [Зі зникненням традиційних промислових пейзажів ностальгія за ними лише посилилася].

Ці смисли доповнилися згодом ідеалізацією минулого в цілому, яка включає тугу за дитинством, родиною або навіть утраченим світом, напр.:

(7) *Ви, дорогенькі, давно покинули рідні пенати і зараз гріємте себе ностальгією*;

(8) *Що стосується ностальгії літніх людей, то ця ностальгія не за радянською владою, а за своєю молодістю*;

(9) *This is an hour-long conducted tour in an old tram car, nostalgia every inch of the way* [Це годинна екскурсія з екскурсоводом на старовинному трамваї, яка дарує ностальгію на кожному кроці].

Ностальгійні спогади про минуле та щемлива туга за рідним викликають як негативні, так і позитивні асоціації, що свідчить про амбівалентність ностальгії в обох зіставлюваних культурах, напр.:

(10) *Навіть уві сні я відчувала увесь тягар її туги, безпросвітність ностальгії*;

(11) *Хтось відчуває ностальгію і поринає у світлі спогади*;

(12) *The weaknesses are of exaggeration, and in Illich's case a romantic and utopian nostalgia for a past that never existed* [Слабкі сторони полягають у перебільшенні, а у випадку Ілліча – у романтичній та утопічній ностальгії за минулим, якого ніколи не існувало];

(13) *And it is photography which Messager uses to divert our attention from the sweet nostalgia of an imagined past* [І саме за допомогою фотографії Меседжер відволікає нашу увагу від солодкої ностальгії за уявним минулим].

В українців амбівалентність ностальгії пов'язана передусім з тим, що однією з головних рис цієї емоції є сьогодні поєднання радості від пам'яті й болю від втрати, напр.:

(14) *Солодка отрута ностальгії*;

(15) *З плачем прийшла до нього ласкава ностальгія*;

(16) *«Перекотиполе» – новий трек, який пронизаний теплою ностальгією*.

Якісний і кількісний аналіз прикладів у конкордансах виявив, що, на відміну від укр. ЕК НОСТАЛЬГІЯ, брит. ЕК NOSTALGIA містить здебільшого позитивні смисли, пов'язані зі змішаним відчуттям тепла, прихильності та легкого смутку, напр.:

(17) *This national event aroused such emotions and nostalgia that people everywhere responded with magnificent donations* [Ця загальнонаціональна подія викликала такі сильні емоції та ностальгію, що люди з усіх куточків країни відгукнулися щедрими пожертвами];

(18) *I do not have a romantic nostalgia for the past but a binding love for the environment, producing an emotive link* [У мене немає романтичної ностальгії за минулим, але є глибока любов до навколишнього середовища, яка породжує емоційний зв'язок];

(19) *But a journey by steam train evokes more nostalgia and romance than any other way of travelling* [Але подорож на паровозі викликає більше ностальгії та романтики, ніж будь-який інший спосіб подорожі].

Специфічним для ЕК НОСТАЛЬГІЯ в українській культурі є не лише його більший негатив, але й (1) релевантність для нього «політичного» або «пропагандистського» змісту та (2) зростаюча актуалізація смислів, пов'язаних із мирним (довоєнним) життям, тобто до початку російсько-української війни, напр.:

(20) *Ностальгія душить до сліз*;

(21) *Ностальгія як сум, як журба, як гостра нестача того, що у тебе було, а скоріше за все – сум за тим, чого ти ніколи і не мав*;

(22) *Є така хвороба – ностальгія*;

(23) *Колаборантів озброїли б ідеями панславізму, євразійства та пост-радянської ностальгії*;

(24) *Пропагандисти знають, що ностальгія – найдорожча емоція*;

(25) *Для українців у час війни ностальгія набуває особливого значення*.

У цілому ж, аналіз матеріалу пропонованої розвідки дав змогу встановити, що укр. ЕК НОСТАЛЬГІЯ і брит. ЕК NOSTALGIA не є повними крос-культурними відповідниками, оскільки їхні смислові структури помітно відрізняються. Досить помітним є те, що запозичений, тому дещо «чужий» в українській культурі, ЕК НОСТАЛЬГІЯ містить більше негативних смислів. Цей момент перекладачі мають ураховувати при відтворенні ЕК NOSTALGIA в українській культурі, і навпаки. Це означає, що в цілій низці ситуацій британський NOSTALGIA більш коректно передавати не українським НОСТАЛЬГІЯ, а його автентичними українськими смисловими корелятами. Найближчими серед таких корелятів до ЕК NOSTALGIA є українські ЕК СУМ, ТУГА, СМУТОК, ПЕЧАЛЬ, ЖУРБА та ЩЕМ, що засвідчив передусім аналіз дефініцій (дані тлумачних словників сучасної української мови) і контекстного вживання (вивчення змісту відповідних конкордансів) їхніх імен (Табл. 1).

Дані, представлені у Таблиці 1, дають змогу (1) «відсіяти» лексеми *сум*, *смуток* і *печаль* як такі, що мають значну ширшу семантику за англійську *nostalgia*, та (2) розмежувати близькі за значенням українські лексеми *туга* і *журба* та *журба* і *щем* з метою визначення тих із них, які є змістовно найближчими до *nostalgia*.

1. Туга vs. журба.

Туга – це передусім глибоке й сильне переживання втрати, розлуки або недосяжності чогось важливого. Тому часто вона має виразний об'єкт: туга за людиною, домом, дитинством, батьківщиною. На відміну туги, яка може відчуватися як внутрішній біль, томління, прагнення повернути втрачене, журба є спокійнішим, більш задумливим і тривалим смутком; вона не обов'язково пов'язана з конкретною втратою чи бажанням повернути щось, часто передаючи стан пригніченості, замисленості або печалі. Зважаючи на це, туга є (1) інтенсивнішою, (2) часто має конкретний предмет («за кимось», «за

Таблиця 1

Українські терміни із семантикою ностальгії

Термін	Семантичний зв'язок із ностальгією
сум	українська лексема *сум* має значно ширшу семантику, ніж англійська *nostalgia*. Вона називає загальний стан смутку, пригніченості або душевного болю незалежно від причини. Проте в певних контекстах сум набуває ностальгійної семантики, коли його джерелом є спогади про рідний дім, дитинство, молодість, близьких людей чи батьківщину. У таких випадках лексема *сум* може функціонувати як контекстний відповідник до *nostalgia*
туга	разом із *ностальгією* це, очевидно, найближчий український відповідник до англійського слова *nostalgia*, оскільки цей термін передає сум за тим, що втрачено або далеко: рідним краєм, людьми, минулим життям. Проте туга може бути глибшою і болючішою за ностальгію та не обов'язково пов'язаною зі спогадами. Дуже близькими до первинного значення *nostalgia* є словосполучення *туга за рідним краєм* або *туга за домівкою*
журба	сумовитий, задумливий стан, часто пов'язаний зі спогадами. При цьому журба менш гостра, ніж туга, і може нагадувати меланхолійний бік ностальгії
смуток	цей термін позначає загальніше поняття, але в контексті спогадів про минуле також може передавати ностальгійне переживання
щем	щем є специфічним відчуттям в українській культурі, яке виражається легким болем у душі від спогадів про щось дороге й минуле. Тому залежно від контексту слово *щем* може точно передавати той змішаний стан тепла і смутку, який сучасна психологія називає ностальгією
печаль	смуток, журба, скорбота через втрату, розчарування чи інші життєві обставини. Це поняття є ширшим за ностальгію, хоча також може містити «ностальгійні» елементи, пор. *ностальгійна печаль*

чимось») та (3) містить елемент прагнення або нестачі, натомість журба є (1) м'якшою, (2) може бути без чіткої причини та (3) містить елемент сумної задумливості. Відповідно, туга є ближчою до ностальгії, а журба – до меланхолії, оскільки туга «тягне» до того, чого бракує, а журба «занурює» у сумні роздуми, тому людина може *журитися* через життєві обставини, але *тужити* за коханою людиною. Тісний зв'язок ностальгії та туги в українській культурі підтверджує також матеріал дослідження, напр.:

(26) *Отже, ностальгія – це туга*;

(27) *Тугу за батьківщиною називають ностальгією*.

2. Журба vs. щем.

Журба і щем належать до різних типів переживань, хоча можуть виникати одночасно. Як зазначалося вище, терміном *журба* позначають емоційний стан смутку, печалі та пригніченості, який може тривати довго. Водночас *щем* – це не стільки окрема емоція, скільки особливе відчуття, а саме болісно-зворушливий відгук у душі. Таке відчуття є, як правило, коротшим і тоншим за журбу; часто воно поєднує смуток із теплом, любов'ю, ніжністю або спогадами. З огляду на це журба є емоційним станом, пов'язаним із печалю та смутком, який може тривати довго. Такий стан не обов'язково містить теплі почуття. Натомість щем є миттєвим або хвилеподібним відчуттям болісної зворушеності, яке часто поєднує біль і тепло. Тому журба – це коли сум живе в душі, а щем – це коли щось торкається душі й викликає водночас легкий біль і ніжність, тому людина може відчувати щем від дитячих спогадів, навіть якщо загалом не перебуваєте в журбі. Зважаючи на це, слово *щем* можна вважати одним із найточніших українських слів для передачі того аспекту англійського *nostalgia*, де спогади про минуле є не просто сумними, але й дорогими та зігрітими любов'ю, напр.:

(28) *Пошли мені ще раз хвилину солодкого щему, благослови мовити слово до друзів моїх затратованих*;

(29) *Серце пружно стискалося, мабуть, від палкої віри, що вперше так безборонне загорілася в ньому, і від солодкого щему спалахнуло лице, заяскріли очі*;

(30) *З глибоким щемом у душі і неймовірною теплотою озивалася вона про дорогу серцю людину*.

Прикметно, що семантика любові (кохання), яку передає лексема *щем*, є не завжди позитивною, оскільки любов, а ще більшою мірою кохання, може асоціюватися зі зрадами, розлукою тощо, напр.:

(31) *Любов – це той щем, без якого нас немає*;

(32) *Мені вдалося багато в чому розібратися, але щем ревнощів палить мій стравохід*;

(33) *Позначені вони і радощами перемог, і гіркотою втрат, і щемом розлук*.

Помітним є також зв'язок щему з тривогою, напр.:

(34) *Над мирними водами хмари, як тавра, за щемом тривоги нуртується гнів*;

(35) *Останній дзвоник запам'ятався мені щемом у серці і тривогою: що ж чекає мене попереду – у самостійному житті?*

Це означає, що залежно від контексту термін *ностальгія* слушно заміняти при перекладі англійської *nostalgia* українськими автентичними термінами *туга* або *щем*, «одомашнюючи» певною мірою в такий спосіб емоційну атмосферу вихідного тексту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У пропонованій статті здійснена спроба розв'язання перекладацької проблеми, яка зумовлена вимогою сучасного культурооріентованого перекладознавства щодо необхідності «одомашнення» в цільовому тексті емоційного тла вихідного тексту. З цією метою встановлено ступінь еквівалентності англійського терміна *nostalgia* з такими «ностальгійними» словами української мови, як *ностальгія*, *сум*, *туга*, *смуток*, *печаль*, *журба* та *щем*. Об'єктивність результатів дослідження забезпечив верифікаційно надійний обсяг вибірки: остання містить 900 найбільш показових контекстних слововживань ключових слів, відібраних із відповідних конкордансів обсягом 107 412 конкордансних ліній у корпусі BNC британського варіанта англійської мови, в українськомовному корпусі ГРАК (версія ГРАК-19) та в англійсько-українському паралельному корпусі ParaRook. Зважаючи на те, що ця розвідка виконана в руслі культурооріентованого підходу, ступінь еквівалентності визначався не лише на рівні мови (терміни на позначення відтінків ностальгії), але й на рівні культури (відповідні ЕК).

Залучення процедур дефініційного (словники) й контекстного (дані корпусів) аналізів дало змогу виявити, що:

1) ЕК укр. НОСТАЛЬГІЯ і брит. NOSTALGIA не є повними крос-культурними відповідниками: їхні смислові структури помітно відрізняються, а запозичений в українську культуру ЕК НОСТАЛЬГІЯ містить більше негативних смислів. Це означає, що в цілій низці ситуацій британський NOSTALGIA більш коректно передавати не українським НОСТАЛЬГІЯ, а його автентичними українськими смисловими корелятами, найближчими серед яких є ЕК СУМ, ТУГА, СМУТОК, ПЕЧАЛЬ, ЖУРБА та ЩЕМ;

2) ЕК СУМ, СМУТОК і ПЕЧАЛЬ, які містять у своєму змісті деякі елементи ностальгії, мають значно більший смисловий обсяг за ЕК NOSTALGIA, тому вони можуть бути крос-культурними відповідниками останнього виключно в певних ситуаціях;

3) найбільше смислових збігів ЕК NOSTALGIA виявляє з українськими ЕК ТУГА та ЩЕМ. Саме останні можуть створити елементи автентичності в цільовій – українській – культурі при відтворенні ностальгійної ситуації у вихідній – британській – культурі. Особливою мірою це стосується ЕК ЩЕМ, оскільки лише він містить смисли, у яких спогади про минуле є не просто сумними, але й дорогими та зігрітими любов'ю. Ці смисли найбільшою мірою уподібнюють його до ЕК NOSTALGIA на тлі ЕК ТУГА, СУМ, СМУТОК і ПЕЧАЛЬ.

Перспектива цього дослідження може полягати в уточненні крос-культурної еквівалентності ЕК укр. nostalgia і брит. щем шляхом вивчення їхньої метафоричної репрезентації.

Література:

1. Dewaele J.-M. Research into multilingualism and emotions. *Language and Emotion: An International Handbook* (Handbooks of Linguistics and Communication Science. Vol. 46, Iss.1). Berlin; Germany : Mouton De Gruyter, 2022.
2. Mizin K., Letiucha L. The Linguo-Cultural Concept TORSCHLUSSPANIK as the Representative of Ethno-Specific Psycho-Emotional State of Germans. *Психолінгвістика. Психолінгвистика. Psycholinguistics*. 2019. Vol. 25, № 2. P. 234–249.
3. Ogarkova A. Cross-lingual translatability of emotion terms: A review. *Emotion measurement*. Elsevier, 2021. P. 909–935.
4. Soriano C., Ogarkova A. The meaning of 'frustration' across languages. *Language and Cognition*. 2025. Vol. 17, Iss. e16. P. 1–21.

5. Besnier N. Language and affect. *Annual Review of Anthropology*. 1990. Vol. 19, Iss. 1. P. 419–451.
6. Lyons J. *Semantics* (Vol. 1). Cambridge: Cambridge University Press, 1977. 897 p.
7. Ariel M. Introduction. *Journal of Pragmatics*. 2002. Vol. 34, Iss. 4. P. 345–348.
8. Nida E. Analysis of Meaning and Dictionary Making. *International Journal of American Linguistics*. 1958. 24, №4. P. 279–292.
9. Словник емоцій. URL: https://eq-ap.com/dictionary-of-emotions-ua/ (дата звернення: 14.07.2026).
10. Bąk H., Altarriba J. Similar, not universal: the cognitive dimensions of conceptual prototypes of basic emotions in English and in Polish. *Cognition and Emotion*. 2025. Vol. 39, Iss. 2. P. 261–281.
11. Мізін К. *Англо-український словник компаративної фразеології*. Кременчук: Щербатих О.В., 2010. 120 с.
12. Mizin K., Petrov O. Metaphorical modelling of cognitive structure of the concept STINGINESS in British, German, Ukrainian and Russian linguocultures. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. 2017. Vol. VIII, Iss. 1. P. 219–226.
13. Словник української мови. Київ: Наукова думка, 1974. Т. 5. 840 с.
14. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org (дата звернення: 29.07.2026).
15. ParaRook (EN-UK). URL: https://pararook.uacorpus.org/#parconcordance (дата звернення: 14.07.2026).
16. Мізін К.І., Летюча Л.П., Кононенко В.В. «Lost in translation»: труднощі відтворення німецьких специфічних емоційних концептів в україномовних перекладах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: Серія Філологія*. 2024. № 68. С. 215–219.
17. Kapranov O. Corpus analysis of discourse markers in corporate reports involving climate change. *EPiC Series in Language and Linguistics*. 2016. Vol. 1. P. 216–227.
18. Kapranov O. A diachronic corpusassisted study of climate change discourse in annual reports by British Petroleum. *Discourse Studies – Ways and Crossroads. Insights into Cultural, Diachronic and Genre Issues in the Discipline*. Frankfurt/Main: Peter Lang, 2017. P. 191–205.
19. Тлумачні словники сучасної української мови. URL: https://www.uaredactor.com.ua/tlumachni-slovnyky-suchasnoyi-ukrayinskoyi-movy/ (дата звернення: 18.07.2026).
20. British National Corpus. URL: https://www.english-corpora.org/BNC/ (date of access: 19.07.2026).
21. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (версія ГРАК-19). URL: https://sketch.uacorpus.org/#concordance?corpname=grac19a (дата звернення: 20.07.2026).
22. Dodman T. *What nostalgia was: War, empire, and the time of a deadly emotion*. Chicago University Press, 2018. 304 p.

Mizin K., Petrov O., Petrova A. The English term *ностальгія* and terms used to describe its manifestations in the Ukrainian language: Ukrainian–English parallels

Summary. This article attempts to resolve a translation problem arising from the requirement of contemporary culture-oriented translation studies regarding the need to 'domesticate' the emotional context of the source text in the target text. To this end, the degree of equivalence between the English term *nostalgia* and such 'nostalgic' words in the Ukrainian language as *ностальгія*, *сум*, *туга*, *смуток*, *печаль*, *журба* and *щем* has been established. The objectivity of the study's results was ensured by a statistically reliable sample size: the sample comprises 900 of the most representative contextual occurrences of the keywords, selected from the relevant concordances comprising 107,412 concordance lines in British National Corpus (BNC) of British English, in the Ukrainian-language GRAK corpus (version 19) and in the English–Ukrainian parallel corpus ParaRook. Given that this study was conducted within the framework of a culture-oriented approach, the degree of equivalence was determined not only at the linguistic level (terms denoting shades of nostalgia) but also at the cultural level (corresponding emotional concepts (EC)). By employing methods of definitional (dictionaries) and contextual (corpus data) analysis, it has been established that: (1) The Ukrainian EC НОСТАЛЬГІЯ and the British NOSTALGIA are not complete cross-cultural equivalents: their semantic structures differ markedly, and the EC НОСТАЛЬГІЯ, borrowed into Ukrainian culture, carries more negative meanings. This means that in a whole range of situations, the British EC NOSTALGIA is more accurately rendered not by the Ukrainian EC НОСТАЛЬГІЯ, but by its authentic Ukrainian meaning correlates, the closest of which are the ECs СУМ, ТУГА, СМУТОК, ПЕЧАЛЬ, ЖУРБА and ЩЕМ; (2) The ECs СУМ, СМУТОК and ПЕЧАЛЬ, which contain certain elements of nostalgia, have a significantly broader meaning scope than the EC NOSTALGIA; therefore, they can serve as cross-cultural equivalents of the latter only in specific situations; (3) The EC NOSTALGIA shows the greatest semantic overlap with the Ukrainian ECs ТУГА and ЩЕМ. It is precisely the latter that can create elements of authenticity within the target (Ukrainian) culture when recreating a nostalgic situation in the source (British) culture. This applies particularly to the EC ЩЕМ, as it alone contains meanings in which memories of the past are not merely sad, but also cherished and imbued with love. It is these meanings that most closely liken it to the EC NOSTALGIA, as compared with the ECs ТУГА, СУМ, СМУТОК and ПЕЧАЛЬ.

Key words: nostalgia, definition, term, terminology, Ukrainian–English parallels, translation studies.

Дата першого надходження статті до видання: 28.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.11.2026